

Held of schurk?

Wat doen we met deze ‘weldoener’?

Docentenhandleiding

Beschrijving opdracht

In deze les staat zichtbaar erfgoed centraal, dat herinnert aan het slavernijverleden in de eigen omgeving van leerlingen (Leeuwarden, Friesland). De leerlingen onderzoeken bronnen en ontdekken dat oordelen over een Fries uit het verleden niet zo eenvoudig is als het op het eerste gezicht lijkt. Omdat er sprake is van multiperspectiviteit en standplaats-gebondenheid. De werkvorm is gebaseerd op de didactiek [emotienetwerken](#). Hiermee onderzoeken én uiten leerlingen op een veilige manier hun emoties rond erfgoed. En ze leren naar elkaar te luisteren en open te staan voor andermans emoties.

Tijdvak

Pruiken & Revoluties (1700-1800)

Kerdoelen

Mens & Maatschappij

De leerling leert:

- **36.** Betekenisvolle vragen te stellen over maatschappelijke kwesties en verschijnselen, daarover een beargumenteerd standpunt in te nemen en te verdedigen, en daarbij respectvol met kritiek om te gaan.
- **38.** Een eigentijds beeld van de eigen omgeving, Nederland, Europa en de wereld te gebruiken om verschijnselen en ontwikkelingen in hun omgeving te plaatsen.
- **39.** Een eenvoudig onderzoek uit te voeren naar een actueel maatschappelijk verschijnsel en de uitkomsten daarvan te presenteren.
- **40.** Historische bronnen te gebruiken om zich een beeld van een tijdvak te vormen of antwoorden te vinden op vragen, en hij leert daarbij ook de eigen cultuurhistorische omgeving te betrekken.
- **43.** Over overeenkomsten, verschillen en veranderingen in cultuur en levensbeschouwing in Nederland, leert eigen en andermans leefwijze daarmee in verband te brengen, en leert de betekenis voor de samenleving te zien van respect voor elkaars opvattingen en leefwijzen, en leert respectvol om te gaan met seksualiteit en met diversiteit binnen de samenleving, waaronder seksuele diversiteit.

Kenmerkende aspecten

- Rationeel optimisme en ‘verlicht denken’ dat werd toegepast op alle terreinen van de samenleving: godsdienst, politiek, economie en sociale verhoudingen.
- Uitbouw van de Europese overheersing, met name in de vorm van plantagekoloniën en de daarmee verbonden trans-Atlantische slavenhandel, en de opkomst van het abolitionisme.
- De democratische revoluties in westerse landen met als gevolg discussies over grondwetten, grondrechten en staatsburgerschap.

Doelgroep

Niveau: HAVO/VWO bovenbouw

Tijdsduur

1 lesuur

Leeruitkomsten

De leerling kan:

1. De levensloop van Jacobus Martinus Baljée in grote lijnen navertellen.
2. Tenminste één voorbeeld noemen van zichtbaar erfgoed in Leeuwarden dat aan Jacobus Martinus Baljée herinnert.
3. Een historische bron bestuderen en daaruit conclusies trekken.
4. Eigen emoties met betrekking tot erfgoed over ons slavernijverleden onderzoeken en uiten.
5. Emoties van medeleerlingen met betrekking tot ons slavernijverleden respecteren.
6. Uitleggen waarom de beeldvorming van Jacobus Martinus Baljée verschilt, door het soort bronnen dat je bestudeert en door de tijd waarin je leeft (multiperspectiviteit en standplaatsgebondenheid).
7. Een onderbouwd advies bedenken waarin hij/zij uitlegt of dit erfgoed met betrekking tot ons slavernijverleden behouden moet worden of vervangen.

Leerlingenmateriaal

[Eén bestand](#) met:

- 5 Emoji's
- 13 Verschillende bronnen
- 1 Onderzoeksformulier (Beslis zelf of je de leerlingen de bronnen met dit formulier wilt laten bestuderen, of dat ze de bronnen alleen maar hoeven door te lezen.)

Vorbereiding en benodigdheden

1. Lees de [korte biografie](#) van Jacobus Baljée voor de context.
2. Print voor elke leerling:
 - 1 x A-4 met 5 emoji's - enkelzijdig
 - 1 x bron - enkelzijdig
 - (1 x onderzoeksformulier - dubbelzijdig)
3. **Let op:** Het is belangrijk dat je alle 13 bronnen uitdeelt. Omdat ze samen een goed beeld geven van de multiperspectiviteit en standplaatsgebondenheid.
4. Open de [PowerPoint](#) op het digibord.

Beginsituatie leerlingen

Deze les kan op verschillende momenten ingezet worden, wanneer het thema *Slavernijverleden* in de lesmethode aan bod komt. Je kunt het als introductie inzetten, tijdens de behandeling van de stof, maar ook als afronding. Met de les ontdekken de leerlingen dat er ook in hun eigen omgeving (Leeuwarden, Friesland) een slavernijverleden is.

Lesinhoud: Verhaallijn m.b.v. PowerPoint

1. Eerste informatieronde: mondeling door docent (5 min.)

Slide 1		<ul style="list-style-type: none">• <i>Herken je dit gebouw?</i> Antwoord: Natuurmuseum Fryslân in Leeuwarden• <i>Wie is er wel eens geweest? Wat heb je toen gezien?</i>• <i>Bovenop de gevel staat een woord.</i>
------------	---	--

Slide 2		<ul style="list-style-type: none"> • Kijk maar: <i>Baljée</i>. • Het woord is de naam van een man: <i>Jacobus Baljée</i>.
slide 3	<p style="text-align: center;">Jacobus Martinus Baljée (1752-1823)</p> 	<p><i>Jammer genoeg is er geen portret van Jacobus bewaard gebleven, waardoor wij niet weten hoe hij eruit zag.</i></p>
Slide 4		<ul style="list-style-type: none"> • Wel is er door <i>lsings</i> een ontwerp voor een <i>schoolplaat</i> gemaakt, waarop Jacobus in een koets zit. Maar het ontwerp is nooit uitgevoerd. • Jacobus was een Leeuwarder en als kind opgegroeid in het gebouw waar nu het Natuurmuseum is. Maar in zijn tijd (18^e eeuw) was het een weeshuis. Hij had dus als kind geen vader en moeder meer. • Belangrijk: Vertel niets over de context van deze afbeelding. De oplettende leerling kan hieruit zelf conclusies trekken.
Slide 5		<p><i>Op de gevel van het Natuurmuseum staat ook: Nieuwe Stads Weeshuis.</i></p>
Slide 6		<ul style="list-style-type: none"> • Later, toen hij volwassen was, vertrok hij naar Nederlands Indië (nu Indonesië), waar hij schatrijk werd. • Bij zijn dood schonk Jacobus het grootste deel van zijn fortuin aan het weeshuis in Leeuwarden. En daarmee konden zij toen een groter en moderner weeshuis bouwen.
Slide 7		<ul style="list-style-type: none"> • Want in Jacobus' zijn tijd, was het weeshuis veel kleiner. Het bestond toen alleen uit het gebouwtje dat nu aan de achterkant van het museum zit. Daar kun je nu nog een weeshuisschooltje vinden. • Er is met Jacobus' erfenis dus een heel groot, nieuw gebouw voor gezet.

2. Emoji activiteit: introductie (5 min.)

Slide 8		<ul style="list-style-type: none"> • Bij <i>erfgoed</i> (zoals de geveltop) kun je verschillende gevoelens/emoties hebben. We gaan zo meteen een activiteit doen die daarmee te maken heeft. • Bespreek eventueel de emoji's op de slide. Benadruk dat het over emoties/gevoelens gaat (in je hart, buik) en niet over feiten/meningen (in je hoofd). • Zorg dat je een veilige sfeer scheidt, zodat praten over emoties zo gewoon mogelijk is. Handvaten nodig? Zie:
------------	---	--

		de PDF <i>Erfgoedtool 3 – een dialoog voeren</i> op https://erfgoedwijzermetdeklas.nl/tools/ ,
Slide 9		Zie uitleg bij punt 3. Hieronder: Emoji activiteit: eerste positie (7,5 min.)

3. Emoji activiteit: eerste positie (7,5 min.)

- **Let op:** Het is niet de bedoeling dat leerlingen elkaar overtuigen van elkaars gelijk. Het is belangrijk dat ze open leren staan voor de emoties/gevoelens van anderen.
- Deel aan elke leerling een A-4 uit met daarop de 5 emoji's. Vertel:
 - *Door het blad te vouwen kun je ervoor zorgen dat de emoji van jouw keuze voorop staat.*
 - *Wordt jouw gevoel niet gerepresenteerd door een emoji? Teken dan een eigen emoji in het lege rondje.*
- Vraag de leerlingen: *Welke emotie voel jij bij deze geveltop, bij dit erfgoed? Nu je het verhaal erbij hebt gehoord?*
- Laat de leerlingen de emoji omhoog houden, die past bij hun gevoel.
- Laat de leerlingen hun emoji eerst met een andere leerling bespreken, met de vragen in slide 9.
- Stel daarna dezelfde vragen aan een aantal leerlingen klassikaal
- **Belangrijk:**
 - Let erop dat leerlingen emoties benoemen (*ik voel... het maakt me...*) en geen mening (*ik vind... ik denk...*).
 - Het kan zijn dat sommige leerlingen al meer achtergrond over Baljée hebben. Dat ze meer van hem weten of iets in de Isings schoolplaat opgemerkt hebben. Kap in dat geval hun uitleg af en vertel waarom: dat je spoilers wilt voorkomen. Respecteer hun gevoel, maar vertel dat er bij de volgende informatieronde meer achtergrond komt, maar dan voor alle leerlingen.

4. Tweede informatieronde: historisch onderzoek (15 min.)

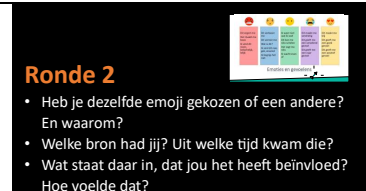
Geef elke leerling een bron (en eventueel een onderzoeksformulier). Alle bronnen moeten gebruikt worden om een compleet beeld te krijgen als klas. Laat de leerlingen hun bron voor zichzelf bestuderen. Je geeft hen hiermee een ander/nieuw/extra perspectief op dit erfgoed (= multi-perspectiviteit).

Overzicht inhoud bronnen

Nr.	Uit welke tijd?	Waar gaat de bron over?
1-4	Eerste helft 19 ^e eeuw	Baljée laat geld na aan het weeshuis en wordt als menslievend beschouwd.
5-8	Eerste helft 19 ^e eeuw	<ul style="list-style-type: none"> • Baljée heeft veel bezittingen, grote rijkdom en een enorme hoeveelheid personeel, waaronder slaven en lijfeigenen. Maar dat was in zijn tijd blijkbaar geen thema, want er werd (door het mensbeeld van toen) geen waardeoordeel aan gegeven. • Tegenwoordig denken wij hier echter heel anders over, door het veranderde mensbeeld.
9	Eerste helft 19 ^e eeuw	Baljée emancipeerde een aantal slaven of lijfeigenen (het is niet duidelijk wat zij waren). Dit was niet gewoon in zijn tijd.
10	Tweede helft 19 ^e eeuw	Multatuli is in <i>Max Havelaar</i> kritisch op het koloniale beleid.

11-12	2023	De historische context van onvrije arbeid (lijfeigenen) en slavernij in koloniaal Indonesië. Hier wordt een negatief waardeoordeel aan gegeven, met het mensbeeld van nu.
13	2023	<ul style="list-style-type: none"> • Positief: Baljée helpt veel Leeuwarder wezen en een paar Indonesische lijfeigenen/tot slaaf gemaakt. • Negatief: Baljée profiteert van ontelbaar veel Indonesische lijfeigenen/tot slaaf gemaakt.

PowerPoint

Slide 10	 <p>Ronde 2</p> <ul style="list-style-type: none"> • Heb je dezelfde emoji gekozen of een andere? En waarom? • Welke bron had jij? Uit welke tijd kwam die? • Wat staat daar in, dat jou het heeft beïnvloed? Hoe voelde dat? 	Zie uitleg hieronder: Emoji activiteit: tweede positie (7,5 min.)
----------	--	---

Emoji activiteit: tweede positie (7,5 min.)

- Vraag de leerlingen of zij, nu ze hun bron hebben bestudeerd, opnieuw een emoji omhoog willen houden. Benadruk dat ze alleen de info in hun bron als uitgangspunt voor hun keuze mogen gebruiken.
- Laat de leerlingen hun emoji eerst met een andere leerling bespreken, met de vragen in slide 10.
- Stel dezelfde vragen klassikaal aan een aantal leerlingen.
- Bespreek dat de bronnen uit verschillende tijden komen: de 19^e eeuw en 2023. Leg de begrippen uit die hierbij horen:
 - ze bieden verschillende perspectieven (**multiperspectiviteit**)
 - door hun **standplaatsgebondenheid** en **mensbeeld**
- Start een discussie over het perspectief dat ontbreekt:
 - Vraag 1: *Jullie hebben een aantal bronnen bestudeerd en besproken. Denken jullie dat dit het hele verhaal is? Ontbreekt er iets? Wat dan?*
Antwoord: Er zitten geen bronnen van lijfeigenen en tot slaaf gemaakt bij.
 - Vraag 2: *Waarom ontbreekt dat?*
Antwoord: Het Historisch Centrum Leeuwarden heeft geen bronnen/documenten van de mensen die voor Jacobus Baljée werkten. Hun stem/verhaal is niet bewaard gebleven, door de ondergeschikte positie die zij hadden.
 - Vraag 3: *Wat denk je dat zij ervan gevonden zouden hebben?*
Antwoord van de leerlingen.

5. Nabespreking (5 min.)

- Vraag hoe de leerlingen dit hebben ervaren. Stuur aan op deze conclusie: *Bij erfgoed zijn verschillende emoties mogelijk en die kunnen veranderen door:*
 - *Gevoelens en meningen (ingezonden brief, online post, eenzijdige informatiebubbels)*
 - *Feiten (diverse soms ook tegenstrijdige historische bronnen, onderzoek)*
- Start een discussie met de vraag: *Wat vinden jullie? Is Jacobus Baljée nu een held of een schurk?*

6. Verwerking: eindopdracht (5 min.)

Slide 11		<ul style="list-style-type: none"> • <i>Er is in Leeuwarden ook een straat naar Jacobus Baljée vernoemd.</i> • <i>Zoals je ziet is op het straatnaambordje wat informatie over hem toegevoegd.</i>
----------	---	--

		<ul style="list-style-type: none"> • Tip: Geef geen waardeoordeel over de inhoud van die toegevoegde informatie, zodat de leerlingen dat zelf kunnen doen in de eindopdracht hieronder.
Slide 12		<p><i>De Baljéestraat is vlakbij het treinstation.</i></p>
Slide 13		<p>Bespreek de opdracht die in beeld staat. Maak een keuze voor de uitvoering:</p> <ul style="list-style-type: none"> • klassikaal bespreken • laat de leerlingen hun advies als huiswerk opschrijven

Literatuur

<https://erfgoedwijzermetdeklas.nl/>

Deze les is ontwikkeld door

HISTORISCH CENTRUM | LEEUWARDEN

BIJLAGE

Belangrijke context bij lessen over slavernijverleden

Dit document is tot stand gekomen mede dankzij adviezen van het Comité 30 juni - 1 juli Fryslân

Een les over het slavernijverleden van Friesland vergt enige voorkennis van de docent. Het is goed om te beseffen dat aan het vergroten van kennis en bewustwording van dit beladen erfgoed in onze eigen Friese omgeving nog een wereld valt te winnen. Hetzelfde geldt voor de uit het slavernijverleden voortvloeiende maatschappelijke achterstelling en uitsluiting anno nu. Wij geven hier concrete tips en actuele informatie om goed voorbereid een les uit te voeren.

Slavernijverleden in Fryslân

Het slavernijverleden is een zeer pijnlijk, belangrijk en lange tijd onderbelicht onderdeel van onze Nederlandse geschiedenis. Tot voor kort werd slavernij in Fryslân nog vaak gezien als iets dat ver weg gebeurde. In landen als Suriname, Curaçao en Indonesië, of steden als Amsterdam en Middelburg.

Maar ook onze provincie heeft een slavernijverleden. Sporen zijn terug te vinden in plaatsen als Leeuwarden, Harlingen, Dokkum en Wolvega én in onze archiefinstellingen en musea. Gebouwen, monumenten, straatnamen, archiefstukken en museale objecten herinneren aan een verleden dat nog steeds doorwerkt in het heden. Meer weten? Lees het boek [Sporen van het Slavernijverleden in Fryslân. Met wandel- en fietsroutes.](#)

Vorbereiding docent

- Voor je de les geeft, is het verstandig om na te gaan hoe jouw klas dit onderwerp zal ontvangen. Misschien zijn er pijnpunten of achtergronden van leerlingen waar je rekening mee moet houden? Het onderwerp slavernijverleden kan gevoelig zijn. Het is van invloed op [de hedendaagse maatschappelijke positie van mensen met kleur](#). Het is belangrijk om hierover het gesprek met leerlingen aan te gaan. Besteed aandacht aan de positie en bejegening van mensen van kleur in het heden, inclusief racisme en discriminatie. En aan de persoonlijke ervaringen van jouw leerlingen.
- Zorg voor [sociale veiligheid in de klas](#), door de dialoog/discussie goed te begeleiden. Op de [site van Erfgoedwijzer met de Klas](#) vind je tips in de PDF *Erfgoedtool 3 - een dialoog voeren*.

Budget voor scholing

Het ministerie van OC&W stelt [subsidie](#) beschikbaar voor scholing van aankomende en zittende leerkrachten en docenten in PO, VO en MBO. Om hen te ondersteunen bij moeilijke, schurende klassengesprekken. In Fryslân biedt [Tumba](#) trainingen en advies.

Belangrijke begrippen

- Bij het lesgeven over het slavernijverleden [doet woordgebruik ertoe](#). De voorkeur gaat uit om niet het begrip *slaaf* te gebruiken, maar *tot slaaf gemaakte*. Om het verschil in kleur te benoemen, gebruik je *witte en zwarte mensen* en *mensen van kleur*.
- Op de website [slavernijenij.nl](#) vind je informatie over de slavenhandel, de trans-Atlantische driehoekshandel en het leven van tot slaaf gemaakten aan boord van een slavenschip.
- Tijdens de les kunnen ook termen aan de orde komen, zoals *discriminatie*, *racisme*, *achterstelling*, *uitsluiting* en *etnisch profileren*. Leg deze begrippen uit binnen de context van de les.
- Het is goed te beseffen dat tot slaaf gemaakten zich altijd hebben [verzet](#) tegen hun onderdrukking. Voorbeelden zijn [Anton de Kom](#) (Canon van Nederland) en [Tula](#). Maar er waren er meer. Bespreek dit.
- Hoewel slavernij structureel onderdeel was van de Nederlandse politiek, economie en maatschappij, zijn er ook altijd Nederlanders geweest die zich tegen de slavernij verzetten. Ook in Friesland. Zoals de redactie van de *Provinciale Friesche Courant*, die regelmatig over de misstanden van slavernij publiceerde (bron: [Sporen van](#)

[het Slavernijverleden in Fryslân](#), p. 23). En ook Multatuli (wiens moeder Friezin was) schreef kritisch over het koloniale bewind in het boek *Max Havelaar*.

- Als jouw les over één of meerdere bronnen uit één plaats gaat, maak dan duidelijk dat dit niet uniek is. Maar dat er overal in Fryslân sporen van slavernijverleden zijn.

Na de slavernij

- [De afschaffing van de slavernij](#) in de Nederlandse kolonies gebeurde in fases. In 1814 werd de handel in slaven verboden, in 1860 werd slavernij verboden in Nederlands-Indië en in 1863 in de West-Indische koloniën (Suriname en het Caribisch gebied). Maar echt vrij waren de tot slaafgemaakten niet. Want nog tot 1873 werden ze gedwongen om op de plantages te blijven werken, als compensatie voor de plantagehouders. In 1873 waren de tot slaaf gemaakten dus pas echt vrij. Vergeet niet dat ook in onze kolonies New York, Brazilië en Kaap de Goede Hoop (Zuid-Afrika) slavernij is geweest. Deze gebieden zijn wij al voor 1863 kwijtgeraakt.
- Het slavernijverleden is niet alleen iets van het verleden, het [werkt door](#) tot op de dag van vandaag. Het heeft veel pijnlijke aspecten en gevolgen voor zwarte mensen. Het is goed om die gevolgen met jouw leerlingen te bespreken. Hierdoor zijn zij ook beter in staat om de context te begrijpen waarom de Nederlandse Staat, in de persoon van premier Rutte, in 2022 excuses voor de slavernij aanbood. Voor veel nazaten van tot slaaf gemaakten zijn deze excuses geen oplossing, het is wel een begin voor een gesprek. En het helpt bij het helingsproces, want heeft een psychologische werking. Dat dit op landelijk politiek niveau gebeurde, [heeft veel betekenis](#). Ook lokaal is door verschillende burgemeesters (onder meer Den Haag, Amsterdam en Utrecht) excuses aangeboden, voor de rol die hun stad in de slavernij heeft gehad. Hoe de excuses per persoon worden ontvangen, is verschillend.
- Kinderen en jongeren vinden het slavernijverleden een belangrijk onderwerp en willen er graag meer over leren. Dat blijkt uit [onderzoek](#) van de [Kindercorrespondent](#) onder honderden kinderen en jongeren uit het Koninkrijk der Nederlanden inclusief de Cariben. Ook schaamt meer dan de helft zich over dit deel van de geschiedenis.

Burgerschap & Maatschappijleer

Deze les kan ook bij het vak burgerschap of maatschappijleer worden gegeven. Dan ligt er minder nadruk op het historische aspect. Ga in dit geval met jouw leerlingen meer in op het effect van het slavernijverleden op de hedendaagse samenleving in Nederland.

Websites

- [Nationaal Instituut Nederlands Slavernijverleden en Erfenis \(NiNsee\)](#)
- [NiNsee educatie](#), twee lessen over het slavernijverleden
- [NiNsee Slavernij en Jij](#), educatieve site voor docenten en scholieren/studenten VMBO-T t/m MBO
- [Comité 30 juni – 1 juli Fryslân](#), verbonden aan NiNsee
- [Nationaal monument slavernijverleden \(Amsterdam\)](#)
- [Keti Koti](#)

Kijktips

FryslânDOKs van Omrop Fryslân:

- [De koopman en de dominee \(30 min.\)](#): Historicus Barbara Henkes gaat op zoek naar sporen. En hoogleraar Ruerd Ruben verdiept zich in de handelsrelaties tussen Nederland en de overzeese gebieden. Welke rol speelde Friesland in het slavernijverleden? En in hoeverre heeft dat verleden nog altijd invloed op onze maatschappij?
- [Onderhuids \(30 min.\)](#): Bij Marlon Wijngaarde, Anoushka Faneyt en Evelyn Andoh maakt het slavernijverleden deel uit van hun familiegeschiedenis. Hoe werkt dat door in hun leven nu? En welke ervaring hebben zij met racisme?